

СПІЛКУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Полтавський державний медичний університет (м. Полтава, Україна)

Анотація. Сучасна система освіти орієнтована не лише на передачу знань, а й на формування компетентностей, розвиток особистості та підготовку студентів до життя в умовах швидких соціальних змін. У цьому контексті спілкування виступає ключовим засобом організації освітнього процесу, адже саме через нього реалізуються навчальні, виховні та розвивальні завдання. Сучасне студентське життя пов'язане з величезною кількістю соціальних контактів. Спілкування з однокурсниками, викладачами, родичами, друзями, знайомими, в тому числі і через соцмережі, відіграє важливу роль у формуванні особистості та впливає на всі сфери життя студента. Ефективна комунікація між викладачем і студентом сприяє створенню сприятливого психологічного клімату, формує атмосферу співпраці та партнерства, допомагає подолати бар'єри у взаємодії. Однак, не завжди ці контакти носять позитивний характер. Негативне спілкування, таке як критика, образи, зневажливе ставлення, може завдати значної шкоди психоемоційному стану молодих людей, а недостатній рівень комунікативної культури може призводити до непорозумінь, зниження мотивації та якості навчання. З огляду на зростаючу роль цифрових технологій, дистанційних форм навчання й мультикультурності освітнього середовища, питання оптимізації спілкування стає особливо актуальним. Саме воно визначає ефективність освітньої взаємодії, впливає на результативність засвоєння знань та виховання ціннісних орієнтацій у студентів.

Ключові слова: освітній процес, особистість, комунікація, взаєморозуміння, діалог, відповідальність, принциповість.

Abstract. The modern education system is focused not only on the transfer of knowledge but also on the formation of competencies, personality development, and the preparation of students for life in conditions of rapid social change. In this context, communication acts as a key means of organizing the educational process, because it is through communication that educational, upbringing, and developmental tasks are realized. Modern student life involves a huge number of social contacts. Communication with classmates, teachers, relatives, friends, and acquaintances, including through social media, plays an important role in personality formation and affects all spheres of a student's life. Effective communication between a teacher and a student contributes to the creation of a favorable psychological climate, forms an atmosphere of cooperation and partnership, and helps to overcome barriers in interaction. However, these contacts do not always have a positive nature. Negative communication, such as criticism, insults, and contemptuous attitude, can cause significant harm to the psycho-emotional state of young people, and an insufficient level of communicative culture can lead to misunderstandings, reduced motivation, and lower quality of learning. Given the growing role of digital technologies, distance learning forms, and the multicultural nature of the educational environment, the issue of communication optimization becomes particularly relevant. It is communication itself that determines the effectiveness of educational interaction, influences the results of knowledge acquisition, and the development of value orientations in students.

Key words: educational process, personality, communication, mutual understanding, dialogue, responsibility, adherence to principles.

Вступ.

Значення спілкування в житті людини важко переоцінити. За допомогою спілкування людина входить у суспільство (соціум) і займає в ньому своє місце. Саме в спілкуванні проходить формування особистості: людина вчиться оцінювати вчинки і відносини, засвоює моральні норми і живе за ними, спостерігає відносини інших людей і будує власні. Такі важливі якості особистості, як відповідальність, обов'язок, принциповість, чуйність, чесність, доброта не тільки проявляються, але й формуються при спілкуванні.

Спілкування людини з іншими людьми починається із її народження і продовжується до самої смерті. Водночас упродовж життя людина зберігає здатність до спілкування і наодинці з собою (внутрішнє мовлення, монолог з собою тощо). Спілкування з дорослими є однією з важливих умов психічного розвитку людини, формування її майбутньої особистості. Недостатнє задоволення потреби людини в спілкуванні

може призвести в майбутньому до її емоційної глухоти, черствості, закріплення недовіри до світу.

Розрізняють різні стилі спілкування, найважливішими з них є позитивне та негативне спілкування.

Позитивне спілкування – це стиль спілкування людини, при якому вона утворює навколо себе комфортну атмосферу, гарний настрій та можливість конструктивного діалогу. Позитивне спілкування є основою та фундаментом збереження психічного здоров'я людини.

Негативне спілкування – це стиль спілкування людини, при якому вона утворює навколо себе атмосферу психологічної напруги, дискомфорту. Стає неможливим вирішення проблем. Людина з негативним спілкуванням є джерелом сварок, суперечок, що не сприяє зміцненню та збереженню не тільки її психічного здоров'я, а й людей, які спілкуються з нею.

Серед основних видів спілкування між викладачем і студентом слід виділити наступні:

1. Інформаційно-пояснювальне спілкування

- Суть: викладач передає студентам знання, інструкції, методичні рекомендації.

- Характер: монологічний (переважає викладач), проте може переходити у діалогічний.

- Переваги: забезпечує чіткість та структурованість навчального матеріалу.

- Ризики: пасивна роль студента, зниження мотивації.

2. Діалогічне (партнерське) спілкування

- Суть: викладач і студент є рівноправними учасниками обговорення.

- Характер: відкритий діалог, взаємний обмін думками.

- Переваги: активізує мислення, формує критичне ставлення, розвиває комунікативні навички.

- Ризики: потребує більше часу та високої готовності обох сторін.

3. Інтерактивне (співпраця)

- Суть: спільна робота над завданням чи проектом.

- Характер: колективне вирішення проблеми, використання інтерактивних технологій (дискусії, кейс-методи, рольові ігри).

- Переваги: розвиває командну роботу, підвищує практичну спрямованість навчання.

- Ризики: можливе «зависання» окремих студентів у пасивній ролі.

4. Особистісно-орієнтоване спілкування

- Суть: викладач зважає на індивідуальні особливості студента (темп навчання, здібності, емоційний стан).

- Характер: довірливий діалог, підтримка, консультування.

- Переваги: створює комфортні умови, стимулює розвиток особистості.

- Ризики: потребує значних комунікативних та психологічних навичок від викладача.

5. Адміністративно-контрольне спілкування

- Суть: перевірка знань, дотримання дисципліни, виконання правил.

- Характер: директивний, односторонній.

- Переваги: підтримує порядок, чітку організацію навчального процесу.

- Ризики: може викликати напруження, страх, знижувати довіру.

6. Неформальне (позааудиторне) спілкування

- Суть: взаємодія у позанавчальних ситуаціях (гуртки, проекти, неформальні заходи).

- Характер: рівноправний, дружній.

- Переваги: зміцнює взаємоповагу, підвищує авторитет викладача, сприяє формуванню студентського колективу.

- Ризики: потребує збереження педагогічної етики й балансу між формальністю та дружністю [1, 2].

Мета дослідження.

З'ясування сутності спілкування як ключового засобу комунікації учасників освітнього процесу, аналізи його видів, бар'єрів (конфліктів) та шляхів їх подолання з метою оптимізації освітньої взаємодії.

Основна частина.

Вміння спілкуватися дуже важливе для вирішення будь-яких проблем. Воно є однією з найважливіших життєвих навичок. Спілкування можна визначити як передачу інформації або обмін. Але успіх

будь-якого спілкування визначається, насамперед, взаєморозумінням. Багато особистісних проблем виникає внаслідок недостатнього взаєморозуміння між людьми. Незгоди та сварки посилюються та ускладнюються від нездатності побачити один одного не тільки очима, але також розумом і серцем. Коли немає взаєморозуміння, не може бути і довіри. У той же час, добре володіючи мистецтвом спілкування, ми можемо краще розуміти інших людей, а їм, у свою чергу, буде легше розуміти нас. Слід підкреслити, що спілкування припускає обмін не тільки словами, думками й інформацією, а й почуттями, емоціями, переживаннями. Наприклад студентський період часто називають бурхливим, штормовим, бо він супроводжується частими сварками і зіткненнями, конфліктами між різними людьми.

Оскільки в основі спілкування лежить взаєморозуміння між людьми, треба навчитися слухати з наміром зрозуміти іншу людину і прагнути до того, щоб побачити світ її очима. Якщо людина хоче чогось досягти, потрібно навчитися спілкуватися з іншими. Завжди дивіться і слухайте уважно, розвиваючи в собі спостережливість і увагу. Завжди треба бути зосередженим. Потрібно розвивати в собі терпіння і витримку [3].

Конфлікт – це загострення суперечностей, які виникають у процесі взаємодії суб'єктів комунікації (спілкування) і зумовлені конкуренцією їхніх інтересів; це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії; це незадоволення, тривога, розбурхані нерви, небажання вчитися і працювати з певними людьми.

Конфлікти нерідко затьмарюють наше життя, суттєво знижують його якість. Будь-який конфлікт обов'язково має свої об'єктивні та суб'єктивні причини.

Об'єктивні причини:

- напруженість та нестабільність навколишнього середовища;

- економічна криза;

- соціальна нестабільність;

- суперечливі позиції сторін (класів, держави, груп людей);

- культурологічні та етнічні суперечності.

Суб'єктивні причини:

- внутрішні особливості сприйняття середовища і реагування на нього;

- невміння спілкуватися;

- неспроможність аналізувати свою роль у конфлікті;

- побоювання ущемлення своїх інтересів;

- незбіг своїх бажань та можливостей;

- протилежність цілей та засобів їхнього досягнення.

Для запобігання конфліктів треба сформувати певний стиль мислення:

- вміти аналізувати проблему;

- приймати продуктивні рішення;

- відмовитися від визнання своєї точки зору як єдино можливої;

- вміти знайти можливість компромісу.

Для розв'язання конфліктів дуже важливо: прагнути уникати конфліктних ситуацій; поступатися

власними інтересами, коли опонент правий; вести активний пошук власного шляху [4].

Також для інформаційного суспільства характерний високий ступінь комунікації через соціальні мережі, що стало для багатьох (особливо молоді) своєрідним способом життя. Тому, що часте використання соціальних мереж негативно впливає на психіку. Фахівцям навіть вдалося довести цей неприємний факт. Для цього вчені провели експеримент: вони спостерігали за понад тисячею добровольців, які вели свої профілі в одній із соціальних мереж. Виявилося, що учасники експерименту дуже часто реагували на оповіщення зі свого аккаунта і судорожно перевіряли наявність нових повідомлень і лайків. Така постійна активність у соціальних мережах відбилася на здоров'ї випробовуваних: люди з контрольної групи стали дратівливими і нервовими. Судячи з цих результатів, надалі регулярне використання свого профілю може призвести до важких нервових і психічних розладів і навіть укласти людину на лікарняне ліжко. До речі, експерти також відзначили, що в особливій групі ризику люди, які мають багато друзів у соціальних мережах [5].

Соціальні мережі в інтернеті можуть шкодити здоров'ю через спілкування, яке скорочується з реальними людьми. Результати дослідження впливу сайтів на зразок Facebook на здоров'я, біолог Арік Сигман опублікував в науковому журналі британського Інституту біології Biologist.

У статті під назвою «Зв'язок між зв'язку: біологічний вплив соціальних мереж» Сигман застерігає від надмірного захоплення інтернет-сайтами, які в сучасному світі все більше замінюють спілкування з живими людьми. Вчений стверджує, що нестача спілкування може негативно впливати на роботу імунної системи організму, гормональний баланс, роботу артерій і процеси мислення. У довгостроковій перспективі це підвищує ризик появи і розвитку різних хвороб, серед яких рак, серцево-судинні захворювання і недоумство. Спростовувавши популярну точку зору про те, що соціальні мережі сприяють встановленню контактів між людьми, біолог стверджує, що соціальні мережі дають користувачам лише ілюзію спілкування. У статті в Biologist він вказує на те, що фізіологічні процеси в організмі протікають по-різному залежно від того, знаходиться людина наодинці, в суспільстві або, як все частіше відбувається зараз, у віртуальній реальності.

У ході дослідження було також підтверджено зв'язок між соціальними відносинами та конкретними фізичними показниками, такими як ожиріння, запальні процеси і високий артеріальний тиск, які можуть призвести до довгострокових проблем зі здоров'ям, зокрема, серцево-судинних захворювань, інсульту й раку, пишуть новини Ізраїлю. Вчені виявили, що ширина кола спілкування впливає на стан здоров'я на початку і в кінці життя: у підлітковому віці соціальна ізоляція підвищує ризик запалення

в тій же мірі, як відсутність фізичної активності, а активне спілкування захищає від абдомінального ожиріння.

Часто ми не аналізуємо свій стиль і манеру розмови, а варто з часом задуматися про те, чи не робимо ми грубих помилок, які призводять до того, що люди починають тебе уникати. Самозакохані люди найбільше люблять поговорити про себе. Єдина причина, чому вони зав'язують розмову – це бажання перевести розмову на себе. Така розмова виглядає на кшталт: «Це добре ... але ти не повіриш, що сталося зі мною». Спілкування з такою людиною не приносить задоволення, адже нарциси рідко цікавляться справами іншої людини, не часто задають додаткові питання. Головна мета нарциса в будь-якій розмові – довести всім навколо, що він набагато краще за інших. Ти можеш розповідати довгі історії, висловлювати свою думку, але ти не підкріплюєш це емоціями. Тебе дуже важко слухати. Відсутність емоцій і енергії під час розмови може зруйнувати бесіду. Гарна бесіда повинна, бути живою, а співрозмовники повинні обмінюватися енергією.

Спілкування в соціальних мережах чи в реальних умовах у деяких людей може шкідливо впливати на емоційний стан та відношення між людьми. Було виявлено, коли людина дуже часто спілкується з однією особою, тоді це призводило до погіршення стосунків. Причиною погіршення стосунків є різні риси за характером та емоційним станом люди. Культура та інтелектуальний рівень, а також свідомість, погляди на життя може не співпадати з співрозмовником. А саме свідомість кожної людини є визначальним фактором у відношеннях та спілкуванні. Свідомість – здатність людини пізнавати навколишній світ та саму себе за допомогою мислення та розуму, в результаті чого формується інтелект особистості. Свідомість – це найвища форма розвитку психіки, притаманна тільки людині, що виявляється в складних формах відображення світу, опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей [6, 7].

Висновки.

Спілкування є провідним чинником організації та ефективності освітнього процесу, оскільки воно забезпечує взаєморозуміння, співпрацю та створення сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі. Різні форми та засоби комунікації сприяють не лише передачі знань, а й формуванню особистісних якостей, розвитку критичного мислення, відповідальності та толерантності. Важливим завданням сучасного педагога є подолання комунікативних бар'єрів, застосування інтерактивних методів взаємодії та формування культури спілкування, що забезпечує партнерські відносини між учасниками освітнього процесу. Отже, спілкування виступає не лише засобом комунікації, а й важливою умовою успішного навчання й виховання.

Література

1. Filonenko MM. *Psykhoholiiia spilkuвання*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury; 2008. 224 s. [in Ukrainian].
2. Kurova AV. *Psykhoholiiia spilkuвання*. Odesa: Feniks; 2020. 79 s. DOI: [10.32837/11300.13107](https://doi.org/10.32837/11300.13107). [in Ukrainian].
3. Kovalska NA, Popiy AA. Stres u navchalnyi diyalnosti studentiv. Zbirnyk naukovykh prats ЛОГОС. 2021;6:42-4. DOI: [10.36074/logos-05.02.2021.v6.12](https://doi.org/10.36074/logos-05.02.2021.v6.12). [in Ukrainian].

4. Kohan KM. Sotsialni merezhi yak element novoho sotsialnoho seredovyscha. Mizhnarodnyy naukovyy forum: sotsiologiya, psykholohiya, pedahohika, menedzhment. 2014;16:61-71. [in Ukrainian].
5. Internet Asotsiatsiya Ukrainy. Dani doslidzhen internet-audytoryi Ukrainy za hruden 2019. Kyiv: Internet Asotsiatsiya Ukrainy; 2020. Dostupno: <https://inau.ua/news/dani-doslidzhen-internet-audytoryi-ukrayiny-za-gruden-2019>. [in Ukrainian].
6. Kyrychok II. Vplyv Internetu na moralno-dukhovni ta sotsialni tsinnosti starshoklasnykiv. Psykholoho-pedahohichni nauky. 2015;3:108-13. [in Ukrainian].
7. Lukashevych MP. Osoblyvosti sotsializatsiyi ukrayinskoyi molodi v suchasnykh umovakh. Teoriya i praktyka upravlinnya sotsialnymy systemamy: filosofiya, psykholohiya, pedahohika, sotsiologiya. 2009;4:34-6. [in Ukrainian].